

**POLICE-CONTROL (INSCENATION, AGENT) AND
POLICE-PROVOCATION (INITIATION) OF THE CRIME -
BRIBERY**

VLADIMÍR KRATOCHVÍL

Faculty of Law, Masaryk University, Czech Republic

Abstract in original language

Text je pokusem o pojmové ujasnění a odlišení vybraných nástrojů používaných při odhalování trestných činů úplatkářství. Komentuje dosavadní stav a vývoj jejich pojmového vymezení, zejm. v českém právním prostředí a podmínky jejich operativního a trestně procesního použití, resp. zneužití. Upozorňuje na potřebu respektovat vybrané základní zásady trestního práva hmotného a procesního v praxi orgánů činných v trestním řízení a operativy. Odkazuje se též na mezinárodněprávní a evropskoprávní kontext.

Key words in original language

Policejní kontrola; policejní inscenace; policejní provokace (iniciace); trestný čin; základní zásady trestního práva hmotného a procesního; orgány činné v trestním řízení

Abstract

This text is trying for clarity and differentiation selected instruments using to uncovering of bribery acts. He comments present situation and the move its definition first of all in the czech legal milieu and conditions its operative and criminal process law application, or rather abuse. Contribution points out the necessity to respect selected principles of criminal law and criminal process law in the practice of judiciary and prosecuting authorities. He follows international and european aspects too.

Key words

Police-control; police-inscenation; police-provocation (iniciation); the crime; basic principles of criminal law and criminal process law; judiciary and prosecuting authorities

ÚVODEM

Trvalý a neutuchající zájem o nadepsanou problematiku¹ nejen teoretický, ale především praktický,² souvisel a souvisí i nyní jednak s

Článek I. ¹ K pojmům „policejní kontrola“, „policejní inscenace“ a „policejní provokace“ trestného činu více srov. např. FISCHER, D. *Die strafrechtliche Problematik des polizeilichen Lockspitzels*. Bonn : 1982, 190 s. CIMR, V. K zákonosti provokace trestného činu policejními orgány. *Trestní právo*, 2001, č. 2, s. 11 a násl. VRTĚL, P. Nepřípustnost policejní provokace. *Trestní právo*, 2001, č. 5, s. 6 a násl. KRATOCHVÍL, V. Policejní provokace „trestného činu“ z pohledu právního a

přijetím nového trestního zákoníku a jeho novelizacemi,³ jednak se změnovým zákonem novelizujícím též trestní řád a dalšími novelizacemi trestněprávních předpisů,⁴ což obojí naznačuje i jistou

ústavněprávního. *Trestní právo*, 2001, č. 10, s. 2 a násl. KRATOCHVÍL, V. Trestný čin pod kontrolou policie, nebo policejní provokace trestného činu? *Jurisprudence*, 2001, č. 4, s. 35 a násl. KRATOCHVÍL, V. Právní prostředky kontroly kriminality. In: *Dančák, B., Šimíček, V. (eds.) Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2011*. Brno : MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2001, s. 223 a násl. SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., WORATSCHOVÁ, V. Posuzování policejní provokace. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 11, s. 313 a násl. SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F. Skrytá reakce policie na již páchanou trestnou činnost. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 1, s. 6 a násl. FENYK, J. K operativním metodám odhalování korupce (Použití některých zvláštních operativních metod k odhalování korupce a jiné trestné činnosti v USA z pohledu českého, resp. kontinentálního pojetí základů trestní odpovědnosti). *Trestní právo*, 2003, č. 2, s. 2 a násl. IVOR, J. Agent provokatér v trestnom konaní. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 10 – 11, s. 23 a násl. PRÍBELSKÝ, P. Policajná provokácia v Slovenskej republike. *Trestní právo*, 2004, č. 2, s. 15 a násl. RŮŽIČKA, M. K některým otázkám postupu policie a státního zástupce v souvislosti s tzv. skrytou reakcí policie na již páchanou trestnou činnost aneb úvod k otázce, co je a co není policejní provokací. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 10 – 11, s. 3 a násl. KRATOCHVÍL, V. Trestněprocesní aspekty policejní kontroly, inscenace a provokace kriminality. In: *Záhora, J. (ed.) Právne aspekty činnosti policie v boji proti kriminalite v európskej dimenzii*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2005, s. 115 a násl. CHMELÍK, J. Úvahy k agentu provokatérovi a korunnímu svědkovi. *Kriminalistika*, 2005, č. 1, s. 69 a násl. BALÁŽ, P., JALČ, A. *Spoločensko-právna ochrana pred korupciou*. Trnava : Trnavská univerzita, 2006, 200 s. FENYK, J. Legislativní návrh na zavedení iniciačních metod a kontroly majetkových poměrů jako nástroje boje s korupcí v České republice. *Státní zastupitelství*, 2006, č. 6, s. 3 a násl. HULÍNSKÝ, P. K otázkám využití agenta a agenta provokatéra jako prostředků v boji proti korupci. *Trestní právo*, 2007, č. 1, s. 5 a násl. FENYK, J., ŠANTA, J. Právní úprava postavení agenta v trestním řízení v České a Slovenské republice. *Trestní právo*, 2007, č. 3, s. 3 a násl. HULLOVÁ, M. Vybrané problémy právní úpravy agenta provokatéra. *Kriminalistika*, 2010, č. 1, s. 44 a násl. NEJEDLÝ, J. Proč je třeba odmítnout zavedení institutu agenta provokatéra do českého právního řádu. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 6, s. 178 a násl. KARABEC, Z. Použití agenta v „předpolí zločinu“. In: *Vanduchová, M., Hořák, J. (eds.) Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k 70. narozeninám*. Praha : C. H. Beck, 2011, s. 165 a násl. KARABEC, Z. Použití agenta proti organizovanému zločinu. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 8, s. 224 a násl. FRYŠTÁK, M. Combating corruption in the Czech republic in the period 2006-2012. In *Criminalistics and forensic examination: science, studies and practice*. 1. vyd. Vilnius, Litva : Lietuvos teisimo ekspertizės centras, 2011. ISBN 978-9986-555-34-6, s. 136-145.

² Stranou ponechávám politické zneužití daného tématu deklarované hesly typu „jsme vládou boje proti korupci“, popř. jinými podobně duchaplnými proklamacemi.

³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zák. č. 306/2009 Sb., 181/2011, 330/2011, dále i „TrZ“.

⁴ Zákon č. 41/2009 Sb., ve znění zák. č. 306/2009 Sb., dále i „ZmZ“.

předzvěst již delší dobu očekávané rekonstrukce trestního práva procesního.⁵ Text je určitým pokusem o inventarizaci dosavadních poznatků, jakož i o pojmové ujasnění a odlišení vybraných institutů (nástrojů) používaných při odhalování korupčních jednání (jmenovitě trestných činů úplatkářství). Komentuje stav a vývoj jejich pojmového vymezení v českém právním prostředí a v té souvislosti podmínky jejich trestně procesního a operativního použití, resp. i zneužití. Upozorňuje též na potřebu respektování vybraných základních zásad trestního práva hmotného a procesního v praxi orgánů činných v trestním řízení, jakož i operativy, při práci s těmito nástroji.

Pokud se jedná o *mezinárodněprávní* a *evropskoprávní* aspekty korupce vůbec, v jejímž rámci se zabýváme zvolenou problematikou, nelze z důvodů rozsahových než odkázat na příslušné výchozí prameny.⁶

1. POLICEJNÍ KONTROLA TRESTNÉHO ČINU

Návazně na mé dřívější sdělení *kontrolou kriminality ze strany policie* (dále „**policejní kontrola**“) rozumím *sledování potenciální či reálné trestné činnosti pomocí prostředků a postupů secundum et intra legem*.⁷ Tímto zákonným rámcem, základem policejní kontroly je v prvé řadě trestní zákoník, trestní řád a popř. zákon o policii či jiné zákony upravující působnost a pravomoci dalších bezpečnostních sborů a jejich příslušníků. Ve smyslu ust. § 12 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, trestní řád (dále i „TrŘ“), pak platí, že není-li dále stanoveno jinak, jsou v citovaném ustanovení uvedené orgány oprávněny ke všem úkonům trestního řízení patřícím do působnosti policejního orgánu. Proto další výklady platí s uvedenou výhradou i pro policejní orgány ve smyslu jejich legální definice v § 12 odst. 2 TrŘ; ke zmíněné výhradě srov. např. § 158e

⁵ V podrobnostech srov. jednání trestní sekce na konferenci Dny práva – 2010, Právnická fakulta MU, dostupné dne 13. 9. 2011 z http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/index.html.

⁶ Blíže srov. např. Evropské společenství a OSN ke zpronevěře, korupci a úplatkářství. Praha : IKSP, 2001, 126 s. DAVID, V., NETT, A. *Korupce v právu mezinárodním, evropském a českém*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2007, 354 s. SZAREK-MASON, P. *The European Union 's Fight Against Corruption*. The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2010, 305 s. aj.

⁷ KRATOCHVÍL, V. Právní prostředky kontroly kriminality. In: Dančák, B., Šimíček, V. (eds.) *Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2001*. Brno: MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav. 2002, str. 225. KRATOCHVÍL, V. Trestněprocesní aspekty policejní kontroly, inscenace a provokace kriminality. In: Záhora, J. (ed.) *Právní aspekty činnosti policie v boji proti kriminalitě v evropské dimenzii*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2005, s. 116, 117.

odst. 1 TrŘ, podle kterého je oprávněn použit agenta jen ten policejní orgán, pokud jím je útvar Policie České republiky; např. ÚOOZ, ÚOKFK.⁸

V souladu s tím sem patří legální postup především ve smyslu § 158b TrŘ, za podmínek tam stanovených, který jako nástroje policejní kontroly trestné činnosti nabízí *předstíraný převod, sledování osob a věci, jakož i použití (policejního) agenta-kontrolora*, tedy tzv. „operativně pátrací prostředky“ podle trestního řádu. Ty je ovšem třeba odlišovat od „podpůrných operativně pátracích prostředků“ používaných ve smyslu § 72 zák. č. 273/2008 Sb. o Policii ČR (dále i „PolZ“),⁹ mezi něž patří *informátor, krycí prostředky, zabezpečovací technika a zvláštní finanční prostředky*.

Důvodem požadovaného odlišení je procesně – důkazní váha jedněch a druhých prostředků. Zatímco zvukové, obrazové a jiné záznamy získané při použití operativně pátracích prostředků způsobem odpovídajícím ustanovením trestního řádu lze použít jako důkaz, stejné „výstupy“ získané použitím podpůrných operativně pátracích prostředků takto využít nelze, neboť se již nacházejí mimo zákonný rámec daný právě trestním řádem, tj. jeho ustanoveními § 89 odst. 2 a § 158b odst. 3. Tím se ovšem tyto podpůrné operativně pátrací prostředky nediskvalifikují jako instrumenty policejní kontroly kriminality, jsou-li používány „lege artis“.

Z hlediska zaměření tohoto příspěvku budeme na jedné straně sledovat linii policejní kontroly úplatkářství podle trestního řádu ve formě policejní *inscenace* a použití *policejního agenta-kontrolora*,¹⁰ v

⁸ Podle novely trestního řádu provázející návrh zákona o Generální inspekci bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů bude přicházet v úvahu také ještě Generální inspekce bezpečnostních sborů; srov. sněmovní tisk č. 410/0, 2011, dostupný dne 23. 9. 2011 z:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=410&CT1=0>

⁹ Policista je při předcházení trestným činům, při získávání poznatků o trestné činnosti, v souvislosti s trestním řízením a v souvislosti se zajišťováním krátkodobé ochrany osoby oprávněn používat podpůrné operativně pátrací prostředky. Podle § 42 návrhu zákona o Generální inspekci bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů bude oprávněna k použití podpůrné operativně pátracích prostředků také Generální inspekce bezpečnostních sborů; srov. sněmovní tisk č. 410/0, 2011, dostupný dne 23. 9. 2011 z:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=410&CT1=0>

¹⁰ Z povahy věci – vzhledem k níže uvedenému pojmovému vymezení „inscenace“ a podstatě trestných činů úplatkářství - ponechávám v dalším textu stranou tu formu policejní kontroly právě trestných činů úplatkářství, již je obecně i *sledování osob a věci*. V souvislosti se sledováním ... by bylo patrně obtížné uvažovat o jeho využití právě k inscenaci některého trestného

protikladu k policejnímu *provokatérovi (iniciátorovi)* trestného činu, to na straně druhé, tj. *policejnímu agentu-provokatérovi*.

2. POLICEJNÍ INSCENACE TRESTNÉHO ČINU

Obsah terminologicky vyjádřený nadepsaným výrazem prošel v uplynulých letech určitým vývojem. V roce 2005, v návaznosti na svůj dřívější text, jsem tehdy uvedl: „S odkazem na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR *sp. zn. 7 Tz 150/2001* chápu *inscenaci kriminality ze strany policie* (dále „**policejní inscenace**“) obvykle *přípravu následné policejní provokace*.¹¹ Slovo „obvykle“, resp. zpravidla proto, že ne ve všech případech by zmíněná inscenace musela být výlučně jen přípravou následující provokace, jako tomu patrně bylo v trestní věci uvedené spisové značky a jak k tomu vedla i dikce právní věty č. 1.: „Pokud by se potvrdilo, že určitá část skutku byla *zinscenována* či dokonce *vyprovokována (kurzíva V. K.)* Policií ČR, bylo by to závažné zjištění, ...“¹²

Oprávněnost této výhrady (z opatrnosti) potvrdil čas, když v jiném rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR *sp. zn. 5 Tdo 619/2010* můžeme číst: „... je třeba odlišovat mezi kontrolním nákupem a vlastní zdánlivou koupí, kdy jsou použity prostředky k *inscenaci* zdánlivé koupě, což se v uvedeném případě stalo. ... Rozhodné pro odlišení kontrolního nákupu od „*inscenace* zdánlivé koupě“, *podle právního řádu v České republice nazývané „předstíraný převod“*, je skutečnost, zda bylo postupováno ze strany příslušného policejního orgánu (srov. § 158b odst. 1 tr. ř.) s využitím operativně pátracího prostředku podle § 158c tr. ř. ... ; *veškerá kurzíva V. K.*

Osobně bych se přimlouval za to, aby byl i nadále termín „inscenace“ rezervován a používán jen ve smyslu naposledy citovaného soudního rozhodnutí, tzn. pro označení jednoho z operativně pátracích prostředků, tj. „předstíraného převodu“, tedy legálního postupu ve

činu úplatkářství ve smyslu § 331 až 333 TrZ a nikoliv jen k jejich pouhému sledování ..., jako formy kontroly, ne tedy inscenace. I když na druhé straně, vyloučit to zcela nelze, neboť kriminální praxe je velmi pestrá, což do jisté míry předjímá i dikce ustanovení § 158e odst. 5 TrŘ, která ovšem počítá zase jen se sledováním ... ze strany policejního agenta-kontrolora. Pokud by tento agent naopak předstíral převod, tam by o inscenaci šlo.

¹¹ KRATOCHVÍL, V. Právní prostředky kontroly kriminality. In: Dančák, B., Šimíček, V. (eds.) *Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2011*. Brno : MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2001, s. 225. KRATOCHVÍL, V. Trestněprocesní aspekty policejní kontroly, inscenace a provokace kriminality. In: Záhora, J. (ed.) *Právní aspekty činnosti policie v boji proti kriminalitě v evropské dimenzii*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2005, s. 117.

¹² Soudní rozhledy, VIII, 2002, č. 3, str. 103 – 105. „Inscenace“ je tu zmíněna právě jako nižší předstupeň „provokace“.

smyslu § 158c TrŘ, který nemusí být vždy nutně spojen s institutem *policejního agenta-kontrolora*.

Obsahy vyjádřené oběma termíny jsou si přece jen bližší než „inscenace“ chápaná ve významu „předpolí“ policejní provokace, tedy jako něco, co je *contra legem*, stejně jako provokace samotná.

Podle mého soudu má k inscenaci trestného činu velice blízko též institut označovaný jako *test integrity* a v jeho rámci především institut *předstírané nabídky úplatku*. Tu je třeba předeslat, že test integrity, tak jak je prezentován dnes, již nepatří do systému trestního práva procesního.¹³

Podle aktuálních informací na www stránkách Ministerstva vnitra ČR: „Test integrity by měl být doplňkovým opatřením, prostřednictvím něhož by bylo možné osobám, u nichž je zřejmé, že se dopouštějí korupčního jednání, ale nelze proti nim použít postup podle trestního práva, alespoň zabránit, aby se tohoto jednání nadále dopouštěly. V případě, že není možné z důvodu nemožnosti získání právně relevantních důkazů osobu potrestat v rámci trestního řízení, bylo by možné, v případě prokázání korupčního jednání prostřednictvím testu integrity, osobu potrestat alespoň pracovněprávně (např. propuštěním ze zaměstnání), a tím jí v další činnosti zabránit.“¹⁴

Domnívám se, že místo, které si test integrity v dnešní době nakonec našel, nejlépe odpovídá jeho povaze a možnostem jeho případného praktického využití „*lege artis*“.

3. POLICEJNÍ AGENT – KONTROLOR, INSCENÁTOR TRESTNÉHO ČINU

Stejně jako v předcházejícím případě, i zde půjde o legální postup ve smyslu § 158e TrŘ, navíc *verbis expressis* použitelný právě v trestním řízení vedeném i pro trestné činy úplatkářství podle § 331, § 332 a § 333 TrZ.

Policejní agent – kontrolor bude jako případný „inscenátor“ úplatkářské trestné činnosti využívat „předstíraného převodu“ ve

¹³ FENYK, J. Legislativní návrh na zavedení iniciačních metod a kontroly majetkových poměrů jako nástroje boje s korupcí v České republice. *Státní zastupitelství*, 2006, č. 6, s. 6. Zde se původně se zařazením testu integrity přímo do trestního řádu (§ 158c) počítalo.

¹⁴ Dostupné dne 13. 9. 2011: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rady/faq/testinte.html> Jinak se uvádí, že v roce 2009, kdy se testy integrity u Policie ČR zavedly, jich bylo provedeno 14, v roce 2010 pak 62. Nicméně kriminalita policistů příliš neklesla, neboť v roce 2010 Policejní inspekce odhalila 242 podezřelých ze spáchání trestného činu, což představuje pouze o 8, 4 % méně než v roce 2009. LN, 29. 4. 2011.

smyslu § 158c TrŘ. S tím ostatně výslovně počítá i trestní řád v § 158e odst. 5, to vedle jeho fungování jen jako „kontrolora“, pokud využívá „sledování osob a věcí“, patrně nejspíše druhého a třetího typu (§ 158e odst. 5, § 158d odst. 2, 3 TrŘ).¹⁵

S policejním agentem – kontrolorem však takřikajíc „končí“ legalita nástrojů použitelných v trestním řízení o zmíněných trestných činech, tj. primárně korupční povahy ve smyslu trestního zákoníku. Dále následuje nikoli území „nikoho“, nýbrž instrumentárium už jen čistě nelegální.¹⁶

Exkurs:

Jakýmsi mezistupněm mezi výše popsanými *legálními* nástroji odhalování, popř. důkazního dokumentování úplatkářství a následnými instrumenty *nelegálními*, by mohla být policejní aktivita připomínající model „kukaččího vejce“ spočívající tedy v umělém „zanášení“ kriminality do určitého prostředí s cílem tím, aby se na ni nabalila (a z ní „vylíhla“) další navazující, nicméně samostatná kriminalita. Pokud bychom nepovažovali tuto činnost za jakousi nepřímou formu policejní provokace (viz níže), mohla by zaujmout na pomyslné stupnici způsobů a míry participace policie na páchání trestného činu jinou osobou místo prvního nelegálního instrumentu tohoto typu.

4. POLICEJNÍ PROVOKACE (INICIACE) TRESTNÉHO ČINU

Konečně i provokaci kriminality ze strany policie (dále „**policejní provokace**“) jsem již dříve definoval jako její *zpravidla utajený postup contra legem, jehož důsledkem je čin (skutek) spáchaný jinou osobou, jenž se stal předmětem jejího následného trestního stíhání, nebo který se takovým stát měl, tedy činnost policejního orgánu*

¹⁵ CHMELÍK, J. a kol. *Pozornost, úplatek a korupce*. Praha: Linde, 2003, s. 122.

¹⁶ Mimo detailnější rozbor z uvedených aspektů zde ponechávám z důvodů rozsahových „podpurné operativně pátrací prostředky“ podle zákona o Policii ČR. Z nich, jak byly shora vyjmenovány (informátor, krycí prostředky, zabezpečovací technika a zvláštní finanční prostředky) jsou podle mého soudu v zásadě všechny z povahy věci více či méně propojitelné s „inscenací“ trestné činnosti. Poněkud by z tohoto rámce vybočovala „zabezpečovací technika“, kde účelem jejího použití je předcházení nebo odstranění ohrožení veřejného pořádku a bezpečnosti. Za hranice inscenace by se mohl snadno dostat „informátor“, pokud by překročil mantinely svého postupu *secundum et intra legem* (PolZ), tj. při využití ostatních v úvahu přicházejících podpurných operativně pátrací prostředků. Tu by se ovšem nemohlo jednat o „policejní provokaci“, neboť „... informátor ... je osobou stojící mimo Policii České republiky.“ Srov. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3060.

vyvolávající (iniciující) trestný čin, jehož je tento orgán zpravidla nepřímým pachatelem, spáchaný obvykle v souběhu s trestným činem zneužívání pravomoci veřejného činitele (dnes: zneužití pravomoci úřední osoby), kterého se osoba policejně vyprovokovaná dopustila zpravidla jakožto činu jinak trestného (tj. „trestného činu“, resp. činu konkrétně beztrestného).¹⁷

Evidentně nelegální podstatě policejní provokace trestného činu koresponduje i ustanovení § 363 odst. 3 TrZ, které vylučuje beztrestnost policejního agenta, jestliže organizovanou zločineckou skupinu či alespoň organizovanou skupinu založil nebo zosnoval.

I když citované ustanovení trestního zákoníku vymezuje trestnost policejní provokace výslovně jen ve vztahu k organizovaným formám trestné činnosti jakožto k něčemu „většímu“, bude nepochybně trestnou i policejní provokace jakékoliv jiné (tj. uvedeným způsobem neorganizované) trestné činnosti, tedy jako něčeho „menšího“; *argumentum a maiore ad minus*.

Zcela evidentní nezákonnost a neústavnost policejní provokace, jak jsem je v kontextu její definice podrobně rozvedl v prameni citovaném v pozn. č. 17, přesto postrádá jako „přidanou hodnotu“ výše citované mé definice policejní provokace („... zpravidla ... stát měl.“) autorka Hullová. Ta v návaznosti na její neúplnou citaci (viz závorka) dodává: „Z uvedené definice není zřejmý názor autora na přípustnost či naopak nepřípustnost provokace, jako je tomu u mnohých jiných autorů.“¹⁸ Jinak řečeno, mou definici policejní provokace považuje za hodnotově neutrální, což podle jejího názoru : „... je ... i v odborných kruzích všeobecně spíše zřídka se vyskytující jev, než abychom mohli o něm hovořit jako o směrodatném názorovém proudu.“¹⁹ Pokud citovaná autorka čerpala z pramene citovaného zde v pozn. č. 17 jen v rozsahu chybně uvedené strany 6 (viz v jejím textu pozn. č. 16, správně měla odkazovat na str. 3), není divu, že dospěla k tak – mírně řečeno – nepřesným a zkreslujícím závěrům, které, jsou-li mi takto přičítány, musím kategoricky odmítnout. Škoda, že se blíže neseznámila s dalším textem mého článku (str. 4 až 9), z něhož by nepochybně seznala, že jeho autor policejní provokaci trestného činu „hodnotově neutrálně“ rozhodně nechápe.

5. POLICEJNÍ KONTROLA (INSCENACE, AGENT) A POLICEJNÍ PROVOKACE (INICIACE) TRESTNÉHO ČINU

¹⁷ Podrobněji srov. KRATOCHVÍL, V. Policejní provokace „trestného činu“ z pohledu právního a ústavněprávního. *Trestní právo*, 2001, č. 10, s. 2 a násl. a tam uvedená další literatura.

¹⁸ HULLOVÁ, M. Vybrané problémy právní úpravy agenta provokatéra. *Kriminalistika*, 2010, č. 1, s. 51.

¹⁹ Ibidem.

ÚPLATKÁŘSTVÍ VE SVĚTLE VYBRANÝCH ZÁKLADNÍCH ZÁSAD TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO A PROCESNÍHO

V návaznosti na to, co bylo doposud řečeno, je zapotřebí zdůraznit následující. Mají-li být základní zásady trestního práva hmotného a procesního v něčem vůbec nápomocny policejním orgánům v jejich postupu vůči trestným činům zejména úplatkářství, je třeba položit důraz právě a jen na *funkce* těchto základních zásad, zvláště pak na funkce *interpretační* a *aplikační*.²⁰

Vzdor pojmovému vymezení legálních a tím pádem i nelegálních, zejména trestně procesně právních prostředků odhalování a důkazního dokumentování trestných činů úplatkářství existuje mezi nimi stále jen spíše neostrá hranice,²¹ jmenovitě mezi inscenací a iniciací, jejíž překročení není v praktické činnosti policie žádným „problémem“. Nemám na mysli jen kroky v tomto směru zcela záměrné, resp. úmyslné,²² nýbrž i pochybení poznamenaná nedbalostí odpovídající nejspíše ustanovení § 330 TrZ o trestném činu maření úkolu úřední osoby z nedbalosti.

Aby k tomu nedocházelo, měl by se policejní orgán včas „zarazit“ o příslušnou základní zásadu, což předpokládá jejich odpovídající si osvojení.²³

²⁰ Podrobně srov. KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 55, 56. MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 109, 110. Obecně srov. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Vydání první. Praha: Auditorium, s. r. o., 2010, s. 220 a násl.

²¹ Stejně např. i HULLOVÁ, M. Vybrané problémy právní úpravy agenta provokatéra. *Kriminalistika*, 2010, č. 1, s. 51, závěr.

²² Srov. k tomu judikaturu obecných soudů a Ústavního soudu k problematice „policejní provokace“, kterou nelze ze subjektivního hlediska chápat jinak než jako jednání úmyslné. Jen namátkou lze např. citovat rozhodnutí NS: sp. zn. 7 Tz 150/2001, 7 Tdo 461/2002, 5 Tdo 680/2003, 5 Tdo 1366/2003, 6 Tdo 458/2004, 5 Tdo 1005/2005; MS v Praze: 7 To 266/2002, VS Olomouc: 3 To 184/2002; MS Praha: 7 To 266/2002 a popř. další. ÚS: III.ÚS 597/99, II. ÚS 710/01, II. ÚS 797/02, III. ÚS 291/03, I. ÚS 610/03, I. ÚS 411/04, III. ÚS 29/04, III. ÚS 323/04, . Viz též literaturu citovanou v poznámce č. 1 a tam uvedenou starší judikaturu. Z doby posledních cca pěti let lze upozornit na další rozhodnutí uváděná v pramenech (NEJEDLÝ, J. Proč je třeba odmítnout zavedení institutu agenta provokatéra do českého právního řádu. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 6, s. 179); II. ÚS 583/05, IV. ÚS 566/05, III. ÚS 670/06, II. ÚS 677/06, III. ÚS 1285/07, IV. ÚS 407/07.

²³ Studium základních zásad nejen obou trestněprávních odvětví je tak záležitostí navýsost potřebnou pro vlastní (trestně)právní praxi. Bohužel,

Riziko překročení zmíněných hranic z „území“ *secundum et intra legem* do oblasti *contra legem*, je relativně spolehlivě signalizováno „jistou nejistotou“ policejního orgánu (policejního agenta), zda lze, či nelze určitý instrument ještě použít „*lege artis*“.

V těch případech, kdy by policejní orgán onu pomyslnou hranici překročil s cílem úplatkářství tzv. „realizovat“, narazil by především na zásadu *zákonnosti* v hmotně právním i procesním smyslu; *nullum crimen sine lege* (§ 12 odst. 1 TrZ), *nullus processus sine lege* (§ 2 odst. 1 TrŘ). V rovině trestního práva hmotného bychom se opírali ještě o výklad *per argumentum a contrario* ustanovení § 363 odst. 3 TrZ, které by znělo takto: „Trestným se stává agent, který organizovanou zločineckou skupinu nebo organizovanou skupinu založil nebo zosnoval.“ Podle komentáře:²⁴ „Za zosnování je třeba považovat *iniciaci* (*kurzíva V. K.*) vzniku dohody o organizované zločinecké skupině nebo organizované skupině ... Agent, který takovýmito jednáním přispěl ke vzniku organizované zločinecké skupiny nebo organizované skupiny ... , stejně jako ten, který organizovanou zločineckou skupinu nebo organizovanou skupinu založil ... je odpovědný za trestný čin ... Účelem této úpravy je ... zamezit beztrestnosti tzv. *agenta provokatéra* (*kurzíva V. K.*).

Podobným způsobem by měly a mohou zafungovat i další trestněprávní zásady, i když ne všechny v rámci různě sepsaných jejich katalogů se musejí uplatnit.

Předně se jedná o zásadu *přiměřenosti*, zejména v procesním smyslu, kde se též hovoří o zásadě *zdrženlivosti* (§ 2 odst. 4, § 158b odst. 2, § 158e odst. 6 TrŘ). Zásada *presumpce neviny* (§ 2 odst. 2 TrŘ), právě jako základ zásady *přiměřenosti*, *zdrženlivosti*, tu nachází rovněž své použití. Legitimní úsilí policejních orgánů o respektování zásady *rychlého procesu* (§ 2 odst. 4 TrŘ) nemůže být v žádném případě naplňováno na úkor základních zásad uvedených shora, kteréžto riziko zde je.

někdy jsou příslušné pasáže učebnic a komentářů obsahující výklad základních zásad toho kterého právního odvětví považovány za něco nadbytečného, protože příliš teoretického a tudíž bez jakéhokoliv významu pro výkon vlastní právní praxe. Proti takovému skrytému právníckému pragmatismu je potřeba proto důrazně vystupovat při jakékoliv příležitosti. K významu základních zásad trestního práva procesního, jakož i odpovídajících principů ústavně právních v tomto kontextu podrobněji srov. KRATOCHVÍL, V. Policejní provokace „trestného činu“ z pohledu právního a ústavněprávního. *Trestní právo*, 2001, č. 10, s. 7, 8. NEJEDLÝ, J. Proč je třeba odmítnout zavedení institutu agenta provokatéra do českého právního řádu. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 6, s. 180.

²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. I. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3060.

Zásada zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 TrŘ), zdá se, má své specifické místo, především pokud se jedná o obhajobu *obhájcem*. Z povahy operativně pátracích úkonů totiž plyne, že se při jejich použití nemůže zúčastnit a v této své procesní roli fungovat, aniž by šlo o postup *contra legem*. Ovšem ani tato obhajoba obhájcem, tzv. *formální*,²⁵ není a nemůže být zcela ve smyslu probírané základní zásady diskvalifikována; srov. § 158d odst. 1, věta druhá TrŘ. Nicméně uplatnění zásady práva na obhajobu tzv. *materiální*²⁶ nic nebrání ani při aplikaci operativně pátracích prostředků.

Zásady *oficiality* (§ 2 odst. 4 TrŘ) a *legality* (§ 2 odst. 3 TrŘ), zejména ta na druhém místě mohou působit jako účinné garance užití výše zmíněných prostředků v souladu se zákonem; srov. § 158c odst. 2, § 158d odst. 2, § 158e odst. 4 TrŘ.

Poté, co se uplatnila zásada *obžalovací (akusační)* (§ 2 odst. 8 TrŘ), je výlučným subjektem oprávněným disponovat s operativně pátracími prostředky soud; § 158f TrŘ. Ten se samozřejmě opírá o zmíněné základní zásady stejně, jako orgány přípravného řízení shora.

Zásada *vyhledávací* (§ 2 odst. 5 TrŘ) je oporou při aplikaci prostředků policejní kontroly úplatkářské kriminality v tom smyslu, že tyto lze využívat opět jen v hranicích jmenované zásady, resp. jen za účelem, který tato sleduje.

Zásada *volného hodnocení důkazů* (§ 2 odst. 6 TrŘ) by měla být vodítkem při policejní kontrole trestných činů úplatkářství na ten způsob, že cestou této „kontrolní činnosti“ opatřené důkazy musejí odpovídat požadavkům zákonnosti, neboť ta je zároveň jedním z kritérií volného hodnocení důkazů.²⁷

Zásada *zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností* (§ 2 odst. 5 TrŘ) v daném kontextu funguje podobně, jako zásada vyhledávací.

Zatímco výše stručně glosované základní zásady *trestně procesní* logicky nacházejí při kontrole úplatkářské kriminality poměrně široké uplatnění, základní zásady *trestněprávní*, zvláště týkající se viny pachatele, až tak vysokou „užitnou hodnotou“ neoplývají, kromě již zmíněné zásady zákonnosti.

Tak zásada *ekonomie trestního práva (subsidiarity trestní represe)* (§ 12 odst. 2 TrZ) by mohla spíše jen nepřímo ovlivňovat rozhodování

²⁵ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 121.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, s. 146.

policejního orgánu, zda použít, či nepoužít kontrolně-inscenační prostředky ve smyslu trestního řádu.

Zásada formálně-materiálního pojetí trestného činu (§ 12 odst. 1, § 13 odst. 1, § 12 odst. 2 TrZ) bude patrně působit stejně, jako zásada předcházející.

Zásada zákazu analogie trestního zákona k tíži pachatele z hlediska viny (§ 12 odst. 1, § 13 odst. 1 *per arg. a contrario* TrZ) by měla policejní orgány nepřímou omezovat v jejich využívání kontrolně-inscenačních nástrojů do té míry, do jaké jsou jejich zákonné předpoklady v trestním řádu vázány na hmotně právní ustanovení trestního zákoníku. V souvislosti s úplatkářstvím však tento problém nenastává, neboť to je dokonce výslovně vzpomenuto v § 158e odst. 1 TrŘ, takže úvahy o případných mezerách v právní úpravě a jejich vyplňování právě cestou analogie legis odpadají.

Konečně zásada *zákazu retroaktivity trestního zákona k tíži pachatele z hlediska viny* (§ 2 odst. 1 za středníkem TrZ, *per arg. a contrario*) může najít své uplatnění srovnatelným způsobem jako zásada předchozí. Také zde by de lege lata neměly nastat problémy, neboť trestnost tří standardních forem úplatkářství podle bývalého trestního zákona a podle trestního zákoníku, ve vztahu k nimž bylo a je možné použít operativně pátrací prostředky, jmenovitě policejního agenta, je v základních skutkových podstatách z hlediska trestních sazeb odnětí svobody stejná. A i když by se proto z hmotně právního hlediska v trestním řízení vedeném dnes např. pro přijetí úplatku použila právní kvalifikace podle § 160 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon (dále i „tr. zák.“), s oporou o § 2 odst. 1 TrZ, nebránilo by to, jak mám za to, ve splnění podmínky užití agenta ve smyslu § 158e odst. 1 TrŘ, i když se v tomto ustanovení pracuje s § 331 TrZ.

Naprostou stejně by tomu bylo i po přijetí novely TrZ (zák. č. 330/2011 Sb.), která v bodu 38. počítá s tím, že by se v § 331 odst. 1 v závěrečné části ustanovení slovo „tři“ nahradilo slovem „čtyři“, rozumí se roky odnětí svobody. Za těchto okolností by sice nemohlo být uvedené jednání právně kvalifikováno jako trestný čin podle § 331 odst. 1 TrZ, neboť ten bude přísněji trestný než dosavadní jeho podoba uvedená v § 160 odst. 1 tr. zák., ovšem přesto a stejně jako v předchozím případě bude splněna hmotně právní podmínka vedení trestního řízení pro trestný čin přijímání úplatku, tj. podle § 160 odst. 1 tr. zák., uvažuje-li se o nasazení policejního agenta.

Jakékoliv jiné postupy policejního orgánu realizované za cenu prolomení výše popsaných základních zásad obou trestněprávních odvětví, garantujících *legalitu* policejní kontroly úplatkářství, by se posunuly do oblasti *illegality*, typicky do podoby policejní provokace (iniciace) trestného činu úplatkářství. V tomto bodě také mohou

navázat na svůj příspěvek přednesený před rokem, kde jsem mimo jiné konstatoval:²⁸

„Vyjádření základních zásad určitého právního odvětví v jeho pozitivní právní úpravě, nyní i *de lege ferenda* v úpravě českého trestního práva procesního, je a bude bezprostředně významné pro práci orgánů činných v trestním řízení. Bude tomu tak bez ohledu na fakt, zda jde o vyjádření *explicitní*, či jen *implicitní*. Z hlediska požadavku právní jistoty však osobně preferuji způsob první, tedy vyjádření *výslovné*, které představuje podle mého soudu účinnější překážku postupu *praeter legem*, resp. *contra legem*, ... než jejich vyjádření jen *mlčky*. Takovýto přístup je podepřen odkazem např. i na rakouskou zkušenost a právní vývoj a stav před rokem 2008 a poté.“²⁹

6. NAMÍSTO ZÁVĚRU

Ze spektra otázek spojených s referovanou problematikou policejní kontroly (tj. inscenace a použití agenta) a policejní provokace (iniciace) trestného činu úplatkářství by bylo možné vybrat řadu dalších, než které zazněly v tomto příspěvku.

Alespoň pokus o jejich pojmové vymezení a tím samým i o jejich vzájemné odlišení na „pomezí“ zákonnosti a nezákonnosti jsem však považoval zejména z hlediska policejní praxe, která se nachází v „první linii boje s úplatkářstvím“, za klíčové. Stejně tak i zdůraznění role základních zásad obou trestněprávních odvětví v tomto kontextu, zvláště pak základních zásad trestního práva procesního.

Jeden i druhý aspekt tak může otevřít potřebnou diskusi s dopady na kriminální praxi, doufejme že pozitivní a o něco více přínosnou, než jsou zatím jen spíše proklamovaná opatření politická.³⁰

²⁸

KRATOCHVÍL, V.

Kritická glosa na margo základních zásad trestního řízení / trestního práva procesního v roce 2010. In: *Dávid, R., Sehnálek, D., Valdhans, J. (eds.) Days of law /Dny práva/*. Brno: Masaryk University, Faculty of law, 2010, AUBI No 378, s. 70-81, CD sborník, ISBN 978-80-210-5305-2.

²⁹ Srov. BERTEL, Ch., VENIER, A. *Einführung in die neue StPO*. Wien: Springer Verlag, 2005, s. 6 a násl. Viz též ust. § 1 až 17 od 1. 1. 2008 účinného nového rakouského trestního řádu; Strafprozessordnung (StPO) 1975, ve znění publikovaném v BGBl I 2004/19. In: *W. Doralt (ed.) Kodex des österreichischen Rechts – Strafrecht*, 29. Aufl., stav k 1. 9. 2008, s. 325 a násl.

³⁰ Podrobně k tomu srov.: *Informace o stavu a způsobu plnění úkolů obsažených ve strategii vlády v boji proti korupci na období let 2011 – 2012. Aktualizace za 2. čtvrtletí 2011*. Dostupná dne 17. 9. 2011 z [www:<http://www.mvcr.cz/clanek/zpravy-o-plneni.aspx>](http://www.mvcr.cz/clanek/zpravy-o-plneni.aspx).

- **Literature:**

- BALÁŽ, P., JALČ, A. *Spoločensko-právna ochrana pred korupciou*. Trnava : Trnavská univerzita, 2006, 200 s. ISBN 80-8082-052-X; ISBN 80-ISBN 224-0899-9
- BERTEL, Ch., VENIER, A. *Einführung in die neue StPO*. Wien: Springer Verlag, 2005, 174 s. ISBN – 10 3-211-23874-3; ISBN – 13 987-3-211-23874-5
- CIMR, V. K zákonnosti provokace trestného činu policejními orgány. *Trestní právo*, 2001, č. 2, s. 11 a násl.
- DAVID, V., NETT, A. *Korupce v právu mezinárodním, evropském a českém*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2007, 354 s. ISBN 978-80-7179-562-9
- Evropské společenství a OSN ke zpronevěře, korupci a úplatkářství. Praha : IKSP, 2001, 126 s.
- FENYK, J. K operativním metodám odhalování korupce (Použití některých zvláštních operativních metod k odhalování korupce a jiné trestné činnosti v USA z pohledu českého, resp. kontinentálního pojetí základů trestní odpovědnosti). *Trestní právo*, 2003, č. 2, s. 2 a násl.
- FENYK, J. Legislativní návrh na zavedení iniciačních metod a kontroly majetkových poměrů jako nástroje boje s korupcí v České republice. *Státní zastupitelství*, 2006, č. 6, s. 3 a násl.
- FENYK, J., ŠANTA, J. Právní úprava postavení agenta v trestním řízení v České a Slovenské republice. *Trestní právo*, 2007, č. 3, s. 3 a násl.
- FISCHER, D. *Die strafrechtliche Problematik des polizeilichen Lockspitzels*. Bonn : 1982, 190 s.
- FRYŠTÁK, M. Combating corruption in the Czech republic in the period 2006-2012. In *Criminalistics and forensic examination: science, studies and practice*. 1. vyd. Vilnius, Litva : Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011. ISBN 978-9986-555-34-6, s. 136 a násl.
- HULLOVÁ, M. Vybrané problémy právní úpravy agenta provokatéra. *Kriminalistika*, 2010, č. 1, s. 44 a násl.
- HULÍNSKÝ, P. K otázkám využití agenta a agenta provokatéra jako prostředků v boji proti korupci. *Trestní právo*, 2007, č. 1, s. 5 a násl.
- CHMELÍK, J. a kol. *Pozornost, úplatek a korupce*. Praha: Linde, 2003, 222 s. ISBN 978-80-7201-866-6
- CHMELÍK, J. Úvahy k agentu provokatérovi a korunnímu svědkovi. *Kriminalistika*, 2005, č. 1, s. 69 a násl.
- IVOR, J. Agent provokatér v trestnom konaní. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 10 – 11, s. 23 a násl.

- KARABEC, Z. Použití agenta v „předpolí zločinu“. In: Vanduchová, M., Hořák, J. (eds.) *Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k 70. narozeninám*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 165 a násl. ISBN 978-80-7400-388-2
- KARABEC, Z. Použití agenta proti organizovanému zločinu. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 8, s. 224 a násl.
- KRATOCHVÍL, V. Policejní provokace „trestného činu“ z pohledu právního a ústavněprávního. *Trestní právo*, 2001, č. 10, s. 2 a násl.
- KRATOCHVÍL, V. Trestný čin pod kontrolou policie, nebo policejní provokace trestného činu? *Jurisprudence*, 2001, č. 4, s. 35 a násl.
- KRATOCHVÍL, V. Právní prostředky kontroly kriminality. In: Dančák, B., Šimíček, V. (eds.) *Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2011*. Brno: MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2002, s. 223 a násl. ISBN 80-210-3009-7
- KRATOCHVÍL, V. Trestněprocesní aspekty policejní kontroly, inscenace a provokace kriminality. In: Záhora, J. (ed.) *Právní aspekty činnosti policie v boji proti kriminalitě v evropské dimenzii*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005, s. 115 a násl. ISBN 80-8054-352-6
- KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 834 s. ISBN 978-80-7400-042-3
- KRATOCHVÍL, V. Kritická glosa na margo základních zásad trestního řízení / trestního práva procesního v roce 2010. In: Dávid, R., Sehnálek, D., Valdhan, J. (eds.) *Days of law /Dny práva/*. Brno: Masaryk University, Faculty of law, 2010, AUBI No 378, s. 70-81, CD sborník, ISBN 978-80-210-5305-2.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 1211 s. ISBN 978-80-7179-572-8
- NEJEDLÝ, J. Proč je třeba odmítnout zavedení institutu agenta provokatéra do českého právního řádu. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 6, s. 178 a násl.
- PRÍBELSKÝ, P. Policajná provokácia v Slovenskej republike. *Trestní právo*, 2004, č. 2, s. 15 a násl.
- RŮŽIČKA, M. K některým otázkám postupu policie a státního zástupce v souvislosti s tzv. skrytou reakcí policie na již páchanou trestnou činnost aneb úvod k otázce, co je a co není policejní provokací. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 10 – 11, s. 3 a násl.
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., WORATSCHOVÁ, V. Posuzování policejní provokace. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 11, s. 313 a násl.
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F. Skrytá reakce policie na již páchanou trestnou činnost. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 1, s. 6 a násl.
- SZAREK-MASON, P. *The European Union 's Fight Against Corruption. The Evolving Policy Towards Member States and*

Candidate Countries. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2010, 305 s. ISBN 978-0-521-11357-1

- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. I. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2010, 2011 s. ISBN 978-80-7400-178-9
- VRTĚL, P. Nepřípustnost policejní provokace. *Trestní právo*, 2001, č. 5, s. 6 a násl.
- TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva.* Vydání první. Praha: Auditorium, s. r. o., 2010, 450 s. ISBN 978-80-87284-01-8
- www zdroje:
- <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=297&CT1=0>
- http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/index.html
- <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rady/faq/testinte.html>
- <http://www.mvcr.cz/clanek/zpravy-o-plneni.aspx>
- <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=410&CT1=0>

Contact – email

kratoch@law.muni.cz